

Sankt Måns offerkälla

En föregångare till Torhamns nuvarande kyrka, byggd 1885, var den troligen på 1200-talet eller tidigt 1300-tal uppförda Sankt Måns kyrka. Kyrkan var alltså helgad åt Sankt Måns. Denna kyrka är tidigare historiskt beskriven här på "Rotbygd". Men vem var då Sankt Måns och var fanns offerkällan?

Magnus Erlendsson, född omkring 1080, död 1115, var jarl från 1108 till 1115 av Orkneyöarna, en ögrupp belägen norr om det skotska fastlandet. Han var son till Orkney-jarlen Erlend Torfinnsson. Benämningen jarl var i Norden under tidig medeltid ett ämbete, vars oftast högättade innehavare styrde över ett större område, eller var kungens närmaste man. Magnus fick jarladömet över halva Orkneyöarna av kung Öystein och Magnus syskonbarn Håkon Pålsson styrde den andra halvan. De kom snart i konflikt med varandra. Vid ett förlikningsmöte 1115 dödades Magnus. Efter en tid började det gå rykten om underverk vid Magnus grav. Han blev sedan helgonförklarad 1135. Sankt Magnuskatedralen i Kirkwall är byggd till hans minne. Och vid London Bridge i London finns kyrkan St Magnus the Martyr. I Norden räknas Sankt Magnus som ett norskt helgon, utanför Norden som ett skotskt. Magnus med försvenskningen Måns och danskans Mogens är ju samma namn. Och här i Sverige kallas han Sankt Måns.

Nu till Sankt Måns offerkälla. Nord nordväst om kyrkan vid Gislevikens strand fanns en undergörande offerkälla, Sankt Måns källa. Enligt tradition ska Sankt Måns, eller Sankt Mogens som var hans danska namn, ha kommit till Torrum och vid sjöstranden ha döpt och kristnat de hedniska Torrumsborna. På dopplatsen sprang sedan en undergörande källa upp där man offrade långt in på 1800-talet. Sankt Måns var främst barnens skyddshelgon och folk kom långväga ifrån för att offra för sina sjuka barn. Men man offrade även för havande kvinnor och flickor som skulle gifta sig.

Denna källa och den efterföljda källan inventerades av Riksantikvarieämbetet 1969 enligt arkiverad akt. Detta har förmodligen skett relativt obemärkt för inga sökningar eller hörsägner har hittills kunnat ange platsen.

Anledningen till att den ursprungliga källan som enligt Riksantikvarieämbetet låg ca 5 m ost nordost från nuvarande källan flyttades omkr. 1920 var ett sjöbodsbygge som skedde i samma tidsperiod. Den lilla sjöboden liksom bryggorna intill byggdes av stenhuggaren Karl Magnusson och hans son Arthur Magnusson. Den byggdes precis intill källan. Men källan som då gick upp i dagen framför sjöbodens dåvarande dörr gjorde marken blöt och man



S:t Måns offerkälla i Torhamn. Foto O. Olsson 1925.

Anna Cecilia Nilsson framför nuvarande Sankt Måns källa 1925.

tröttnade helt enkelt på att kliva runt i det blöta. Men de ville ändå ha kvar tillgången på färskvatten, så de flyttade källan genom att anlägga en stentrumma från den ursprungliga källan till en stensatt brunn, den nuvarande Sankt Måns källa. Källvattnet kom från en åder uppifrån backen öster om källan och mynnade ut i Gisleviken.

Den ursprungliga sjöboden var tämligen liten och hade troligen en dörr intill den ursprungliga källan. Den norra tillbyggda delen av sjöboden byggdes senare av Anton Svensson som också hade en kås (båtplats) nära källans strand. Även den södra gaveln har senare blivit tillbyggd ca en halv meter och försedd med dörr.

Det finns ytterligare en beskrivning från 1979 av Harald Larsson om offerkällans läge: ”I början av 1920-talet ombesörjde kyrkoherde Olof Olsson, att källan grävdes upp igen och murades om. Man påträffade då några silver- och kopparmynt och märkligast, ett s.k. Karl XII:s nödmynt”.

Det torde trots allt vara Riksantikvarieämbetets arkivförda inventering 1969 tillsammans med Karl och Arthur Magnussons återgivna berättelser som är mest trovärdiga.

Den ursprungliga källan har efter århundraden helt torkat ut och är svår att inom mindre än någon meter exakt fastslå var den legat. För det krävs en arkeologisk utgrävning. Även den nuvarande källan, ca 5 m därifrån är torr. Man ska komma ihåg att det fram till 1900-talet inte fanns någon nämnvärd skog som påverkade grundvattnet. Hela Torhamnslandet var tidigare skoglöst, kargt, stenigt och magert.

Brukligt var också att man vid kristendomens införande byggde kyrkan vid någon gammal offerplats. Och uppgifter från danska arkiv talar om att det före 1200-1300 talets kyrka funnits en stavkyrka här i Torhamn. Ingen kan nu säga var. Men var det vid den gamla offerkällan? Ett ämne att forska vidare kring.

Sammanställt av PRO Torhamns studiecirkel Rotbygd 2016.